

עלון שבועי נחלת שדה

חידושים וביאורים
על סידור התפילה

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

19 תמוז תשס"א א' אלול 19
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: פתח אליהו

וא"ו, אבל אות ה"א איהי שכינתא דלא מחושבן ט"ל, אלא אות י"ד ואות ה"א ואות ו"א ודסליקו אתון לחושבן ט"ל וכו', וכן יעשה בשאר לשונות בזוהר הקדוש ותיקונים. ע"כ.

"פתח אליהו הנביא זכור לטוב ואמר"

הטעם שמוספים לאליהו את התואר "הנביא", משום שהגמרא בסוטה (ל:) אומרת, "יוסף שקידש שם שמים בסתר הוסיפו עליו אות אחת משמו של הקדוש ברוך הוא, יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא נקרא כולו על שמו של הקדוש ברוך הוא. ע"כ. ולכן כתב הזוה"ק בפרשת פינחס (דף רלח). כיון שפינחס קינא על ברית קודש ומסר נפשו עבורו יתברך זכה שיקרא שם הויה עליו, ובתלת אתון יה"ו מן אליהו, זכה לה' מן הנביא, ודא איהו אליהו ה' נביא ואשתלים ביה יה"ו. ע"כ.

ובענין מהו התוספת "זכור לטוב", כתב רבינו יוסף חיים בשו"ת תורה שלמה (סימן תקכ"ג) על דברי הגמרא בברכות (ד:) "אליהו בארבע", פי' האריז"ל שבא מלובש בארבעה היסודות וכל יסוד כלול מעשר ועשר מעשר, סך הכל: ארבע מאות. וזוה נכנעים ארבע מאות כוחות הסטרא אחרא בסוד "ויבוא עשיו וארבע מאות איש עמו" וכן "אליהו הנביא זכור לטוב" עולה מספרו ארבע מאות.

זה מתאים לימים אלו שלושים יום קודם הפסח, על פי מה שהביא החיד"א בספרו לב דוד (פרק ל') בשם סבו בעל חסד לאברהם, שאם האדם יחטא ויכשל בעבירות במשך ארבע יום רצוף, אזי אין לו תקנה. ולכן בכל שנה שלושים יום קודם הפסח, הקב"ה עושה לישראל משוא פנים ברוב חסדיו, ומתחיל להוציא נפשותם מהיכלות הטומאה מעט מעט, שיעור חלק אחד משלושים בכל לילה. באופן שבליל ביעור חמץ כל פושעי ישראל עומדים בפתח מהיכל החיצון מהחמישים, שיעור חלק אחד משלושים משיעור הכמות שהיו נכנסים ליל שלושים ואחד קודם הפסח. וליל פסח אין נכנסים כלל ועיקר, וכולם פטורים ובני חורין. ע"כ.

ומהו לשון "פתח", כתב הגאון רבי אברהם גאלאנטי ז"ע שמצינו הרבה בדברי הזוה"ק שהתנאים אומרים לשון "פתח", על ידי לימודם היו פותחים את מקור התורה העליון למעלה והיו מגלים סודות שמעולם לא נתגלו. ע"כ. והיינו בשונה מאיתנו שאין בכוחנו לחדש דברים חדשים אלא היו פותחים צינור ועל ידו ממשיכים תורה חדשה שלא שמעתם אוזן מעולם.

"רבין עלמין דאנת הוא חד וְלָא בְּחַשְׁבֵּין", לשון "רבין" בא ללמד על ארבע מילויי שם הויה"ה ב"ה, ע"ב ס"ג מ"ה וב"ן שהם כנגד ארבע עולמות אבי"ע. אם נצרף את כל הצירופים עם שם הויה"ה עולה גימטריא רבון, לרמז שהקב"ה שולט על כל העולמות.

ונראה לתת טעם מדוע מועילה אמירת "פתח אליהו" לפתיחת הלב, וממילא גם לכוונת התפילה כיון שהתפילה נקראת עבודה שבלב, כמבואר בתענית (ב): איזוהי עבודה שבלב? זו תפילה.

המקור של פתח אליהו הוא מתיקוני הזוהר (הקדמה ב' דף י"ז ע"א ואילך). ומבאר הגאון המקובל רבי מנחם בודק בספרו זכרו מנחם, וכן כתב בספר באר לחי רואי להאדמו"ר ממונקאטש, מדוע הובא פתח אליהו בהקדמה לתיקוני הזוהר ולא בזוהר הכללי, כי פתח אליהו דורש בסתרי התורה ושיעור קומתו ומידותיו של יוצר בראשית, פתח בתפילה זו שהיא כעין שפתוחים באמירת "לשם יחוד קוב"ה" לפני כל מצוה.

והיינו יש הבדל בין תיקוני הזוהר לזוהר הרגיל, הזוהר הרגיל על הפרשיות וכן זוהר חדש והשמטות הזוהר יש בן מלבד סתרי תורה גם מדרשים וסיפורים, שכל אדם הקורא יכול להבין, שונה הדבר אצל תיקוני הזוהר אשר כל כולו סתרי תורה, שאין שכל האדם יכול להבין.

ולכן כתב רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו בניהו על תיקוני הזוהר, שנקרא שם "תיקוני הזוהר" ולא "זוהר" לבד, ללמד, שהלומד בספר זה מתקן בעולם העשיה ומסייע לשכינה. ואף שאינו מבין מה שאומר, עושה תיקון גדול בשורשו.

וממילא אמירת "פתח אליהו" קודם התיקוני הזוהר, שכל כולו עוסק בסתרי תורה הוא הכנה וכעין מה שאומרים קודם כל תפילה "לשם יחוד".

המקור לומר "פתח אליהו" קודם התפילה הביאו הרמ"ק בסידורו תפילה למשה (דף כ"ג). וכן כתב הרש"ש בסידורו נהר שלום: טוב לומר קודם כל תפילה פתח אליהו ומועיל לפתיחת הלב. כמו כן החיד"א בספרו עבודת הקודש (מורה באצבע סימן י') כתב: בכניסתו לבית הכנסת, הלא מראש יביע אומר פתיחת אליהו הנביא ז"ל, והיא בתקוני הזוהר הקדוש (הקדמה דף יז). אשר קבלו רבנן קדישי שהיא מסוגלת לקבלת התפלה. ע"כ.

ונראה לתת טעם לאמירת פתח אליהו קודם התפילה, על פי מה שכתב רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו בן איש חי (שנה ראשונה בהקדמה לפרשת בהר) אחר שמאריך בענין הברורי ניצוצי הקדושה שנועשים על ידי אכילתו של האדם, "וליימוד פתיחת אליהו זכור לטוב היא מסוגלת הרבה לברור ניצוצי קדושה". ולכן יש ענין לאומרה בשעת הסעודה. אולם אותו טעם יש לומר בענין התפילה, שכן גם בתפילה אנו מבררים בירורים, ובפרט בנפילת אפיים שאחר שמונה עשרה, לכן ראוי לומר פתח אליהו קודם התפילה.

אזהרה חשובה מזהיר אותנו רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו בן איש חי (שנה ראשונה, פרשת וישלח סעיף י"א): ודע כי כתוב בשער המצות לרבינו הארי"ז ז"ל, בענין איסור להגות את השם ככתבו, שגם אם יקראנו במילוי כזה יו"ד ה"י וי"ו ה"י, גם כן הוא בכלל הוגה את השם באותיותיו, ואסור, יעוין שם, לכן צריך לזהר האדם בפתיחת אליהו זכור לטוב הנזכר לומר כך, מלגאו איהו אות יו"ד ואות ה"א ואות ו"א ואות ה"א, דמאחר שאומר תיבת אות עם כולם, אין זה בכלל הוגה את השם, וכן נמי יזהר באומרו אחר זה קם רבי שמעון וכו', לומר ודא איהו אות יו"ד ואות ה"א ואות

איתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ט): "וכך היו ישראל נוהגין למול עד שנחלקו לשני ממלכות ומלכות אפרים מנעו מהם המילה, ועמד אליהו ז"ל וקנא קנאה גדולה ונשבע על השמים שלא להוריד טל ומטר לארץ ושמעה איזבל וביקשה להרוג אותו וכו'. אמר לו הקב"ה: לעולם אתה מקנא, קנאתי בשיטים על גילוי עריות וכאן אתה מקנא, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו חכמים שיהיו עושים כבוד למלאך הברית".

ומהאי טעמא פסק השולחן ערוך (יור"ד סי' רס"ה סעיף י"א): "נוהגין לעשות כסא לאליהו שנקרא מלאך הברית וכשהוא מניחו יאמר בפיו שהוא כסא של אליהו".

אלא ששאלת השאלה כיצד אליהו הנביא ז"ל יכול לבוא בכמה בריתות שנעשים בעת ובעונה אחת?

רבינו החיד"א בספרו מדבר קדמות (מערכת א אות סא) הביא בשם מהר"י צמח, דהא דאליהו הנביא נמצא בכל המילות שבעולם, היינו, שהוא שולח ניצוץ אחד לכל מילה ומילה, והיינו שאינו בא בעצמו ממש כולו בשלימותו. ובזה פירש רבינו החיד"א נמי הא דאליהו הנביא ז"ל היה במחיצתם של חכמים ושכיח בבית מדרשם ואפילו הכי נשארו בעיות בגמ' בתיק"ו שיהיו מיושבים רק לעתיד לבוא, ומדוע לא גילה להם בזמן שהיה נגלה? אלא היינו כיון שכשהיה נגלה לחכמים לא היה נגלה להם בכל בחינותיו, ורק לעתיד לבוא כשיתגלה להם בכל בחינותיו, יוכל לתרץ ולפשוט להם את כל הבעיות.

והחיד"א בספר מראית העין (עמ"ס יבמות צו.) הביא בשם מהר"י צמח לבאר דברי המדרש, דבעבור שאמר אליהו הנביא זכור לטוב (מלכים א', י"ט) "כי עזבו בריתך בני ישראל", אמר לו הקב"ה, חייך שתמצא בכל ברית שיעשו בני. וחקר הרב ז"ל, דמה עונש הוא זה? ותיצא דהעונש הוא בזמן שהוא למטה בברית מילות מאבד החידושים שמתחדשים במתיבתא דרקייעא, וזהו הפסדו. וביאר החיד"א, שאע"ג ששולח ניצוץ א' מנשמתו לשם, נראה שללמוד תורה בשמים, צריך להיות בכל בחינותיו וזהו הפסדו והבן. ולכן הסביר, שמש"כ בגמ' שם שפתותיו דובבות בקבר אין פירוש, שהנשמה יורדת לגוף שאז יפסיד מהלימוד שבשמים, אלא שבא לו רוח חיוני ושפתותיו דובבות, אך נשמתו כולה בשמים. וכ"מ בתוס' שם שכתבו שנשמתו למעלה ושפתותיו נעות כאדם המדבר נמצא בשעה א' בב' עולמות. והבן.

ובמדבר קדמות (שם) הסביר לפי"ז את דברי הזוה"ק בסוף האידרא, שאליהו היה חסר אצל רשב"י (כמבואר באידרא רבה דף קמ"ד): כיון שהלך לעשות נס לרב המנונא סבא. ויובן לפי הנ"ל דלעשות נס לרב המנונא היה צריך להיות בכל בחינותיו ולכן נחסר מהשיעור.

בספר נהגו העם (מילה אות י"ד) כתב, כיון שאליהו הנביא מגיע לברית לכן נהגו להריח בבשמים בברית שנמצא בזוה"ק ובמדרש שבעת התגלות אליהו הנביא מאירים כל הנשמות כמו בנשמה היתירה וכשמסתלק יש להם עוגמת נפש ולכן מריחים בשמים, כמו במוצ"ש. וכן עיין בס' נתיבות המערב (מילה אות ז') שהביא מספר נוהג בחכמה (עמ' קי"ז) קבלה מפי הזקנים להניח כוס מים מתחת כסא אליהו עד לאחר הברית והוא סגולה לרפואה ולעקרות.

והנה, בספר אהל אלימלך (אות ר"ג) מביא, שהרה"ק הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק ז"ע גם עמד על שאלה זו והקשה, כיצד אליהו מלאך הברית מגיע לכל ברית וברית, הרי מובא במסכת ברכות (ד:) שאליהו בארבע טיסות שט בעולם, והרי ברגע שמלין במקום אחד הרי יכול להיות שבאותו זמן יש מילה במקום אחר בעולם.

אלא הענין שאליהו הנביא על ידי שהחזיר את כל ישראל בתשובה ואמרו (מלכים א' י"ח, ל"ט): "ה' הוא האלהים", עי"ז זכה לנשמה כללית של כל ישראל, ובעת הכנסת הילדים בבריתו של אברהם אבינו, מתנוצץ ומתגלה בילד חלק אחד מנשמת אליהו וכל אחד נוטל לפי חלקו ושרשו. עכ"ד.

נמצא לפי דבריו, שבכל לבו של יהודי טמון ניצוץ של אליהו הנביא. ולכן על ידי אמירת "פתח אליהו" מעורר את אותו ניצוץ הטמון בלבו, ולכן זה גורם לו לפתיחת הלב.

לפי דברינו כי ענין פתיחת הלב נעשה על ידי הניצוץ של אליהו הנמצא בלבו של כל יהודי ויהודי. אזי אין הדבר תלוי רק באמירת "פתח אליהו", אלא כל לימוד מעניינו של אליהו הנביא, ואכן, מצינו בסידור "שער השמים" שהזכרת אליהו הנביא במוציא שבת מועילה לפתיחת הלב כתב וז"ל: ידוע מה שכתבו המקובלים ובראשם הרוקח ז"ל על התועלת הגדולה למזכירים את אליהו הנביא במוצ"ש"ק בפסוקים בנביאים ובכתובים, וכי המה מסוגלים להצלחה ולזכרון ולפתיחת הלב. עכ"ד. (עי' ספר "טובי חיים" לבעל מסגרת

השולחן על "ונא זבי אליהו" שכתב בהקדמה וז"ל: כל אדם האומר ק"ל פעמים אליהו הנביא במוצ"ש בכוונה זוכה שניצוץ קדוש מנשמת אליהו מאיר על נשמתו להבין רזי התורה. עכ"ל).

וְכָל סִפְרֵן כֹּל חַד אֵית לֵיה שֵׁם יְדִיעַ. וְבַהֲזֵן אֶתְקַרְיָאוּ מְלָאכְיָא.

והכוונה בזה, שיש לכל מחלה מלאך הממונה עליה, ובכוחם של צדיקים לכתוב קמיעות ומשביעים את המלאך הממונה על אותה מחלה, ובהו מחייבים את המלאך להבריא את אותו אדם. אולם זה רק צדיקים מאוד גדולים כמו חכם יצחק כדורי ע"ה הם היו יכולים לעשות זאת, כיון שלא פחדו מן המלאכים אבל כיום אנחנו לא משתמשים בקמיעות כיון שמי שמשיב את המלאכים הדבר עלול להזיק לו.

בשו"ת מן השמים רבינו יעקב הלוי ממרויש (סימן ט') שאל אם מותר להשתמש בשם בן מ"ב להשביע המלאכים הקדושים הממונים על התורה להתחכם בכל מה שילמד ושלא ישכח לימודו. והשיבוהו "קדוש קדוש קדוש" ה' צבאות והוא לבדו יעשה לכם כל צרכיכם". עכ"ל. וכוונת דבריו שאין לפנות לבקש או להשביע המלאכים אלא לבקש מהקב"ה לבדו, והיינו כמ"ש בירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) "אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל, אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט". ע"כ.

וקיבלו מרבי יהודה החסיד שהזהיר בזה מאוד כמ"ש בספר חסידים (סימן ר"ה) וז"ל: "מי שעוסק בהשבעות של מלאכים או של שדים או בלחישת כשפים, לא יהיה סופו טוב, ויראה רעות בגופו או בבניו כל ימיו וכו', וכמה נביאים נהרגו ולא השביעו בשמות הקדושים אלא בתפילה עמרו". ע"כ. וכ"כ (שם סימן תס"ט) וז"ל: "אין מזיקים אלא במי שמתגרה בהם כגון שכתב הוא או אבותיו קמיעות או עסק בהשבעות או בכשפים או בשאלת חלום, לכך לא יעסוק אדם בהם, ולא יאמר אעשה בשביל פיקוח נפש בהשבעת קמיעות, כי אין זה חכמה, כי מקצר אדם חייו וחיי זרעו אלא יתפלל להקב"ה. עכ"ת"ד.

ובשו"ת יכין ובעוז (סי' קל"ה דף ג' נ"ד סוע"ג) שהביא וכבר כתבו רבותי הצרפתיים ז"ל, שמעשה היה בתלמידי ר' יהודה חסידא ז"ל, שהיה להם לעבור במקום סכנה והוא הזהירם שלא יעברו שם ולא שמעו ממנו ויצאו עליהם לסטים וניצלו מהם בהזכרת השם, ואמר להם שאם לא יחזרו לאותו מקום סכנה ולא יזכירו את השם שאין להם חלק לעולם הבא. וחזרו שם ונהרגו ולא רצו להזכיר את השם. ע"כ המעשה.

וכזאת מצינו בדברי רבנו האר"י זיע"א בשער רוח הקודש (תיקון ג' דף ג'): כתב שם וז"ל: שאלתי למורי ז"ל, על ענין השימוש בקבלה מעשית הנאסרת בכל ספרי המקובלים האחרונים ואין רבי ישמעאל ורבי עקיבא עליהם השלום בפרקי היכלות (רבתי פרק יט ופרק מ') היו משתמשים בשמות נוראים לענין זכירה ופתיחת הלב? והשיב לי, כי בזמנם היה אפר פרה מצוי והיו נטהרים מכל הטומאות לגמרי אבל אנחנו כולנו טמאי מת ואין לנו אפר פרה ליטהר מטומאת מת, ומה תועלת כשנטהר משאר הטומאות ועדיין טומאת מת במקומה עומדת, ולכן אין לנו רשות בזמנים אלו להשתמש בשמות הקדושים, והמשתמש בהם עונשם גדול.

וה"ר אליהו די וידא"ש (בעל הראשית תכמה תלמיד הרמ"ק) הגיד לי כי גם הוא שאל למורי ז"ל שאלה הנז', כי הרי מצאנו ראינו הראשונים כולם משתמשים בשמות, והשיב לו, כי כל האדם שיוכל לקיים בעצמו מ"ש הכתוב (שיר השירים א', ג') "על כן עלמות אהבוך", ניתן לו רשות להשתמש בהם.

והענין הוא כי אמרו חז"ל (מסכת עבודה זרה דף לה:): אל תקרי עלמות אלא על מות שאפילו מלאך המות נעשה אוהבו של הצדיק. והנה מי שאין בו שום עון, כדי שהמקטרג לא יוכל לקטרג עליו לפני הקב"ה לומר לפניו, הנה פלוני בן פלוני משתמש בשמותיך, והנה ביום פלוני עבר עבירה פלונית. כי אז יענשוהו מן השמים אם ישתמש בשמותי יתברך. אבל אם אין בו שום עון כלל ואין עליו שום קטרוג עד שלכך אפילו מלאך המות נעשה אוהבו הנה איש כזה יוכל להשתמש בשמותי יתברך ולא יענש.

וכבר מצאנו ראינו קרוב לזה בפרקי היכלות (רבתי סוף פרק כא) כי אין להשתמש בפרדס רק מי שלא עבר על שום לא תעשה שבתורה, גם מצאנו שם (בפרק כ') בהיות רבי נחוניא בן הקנה מתבודד וצופה בפרדס ונגע בו (ברבי נחוניא) רבי עקיבא ורבי ישמעאל בחלוק אחד של אשה ספיקת טומאה, ותיכף פטרוהו (לרבי נחוניא) מלפני כסא הכבוד וכל זה ראייה לשתי התשובות הנז'. עכ"ל בשער רוח הקודש.